

TANJA KUŠTOVIĆ

Prilozi za izražavanje prostora

Jedno od sredstava kojima možemo izraziti prostor su prilozi. Klasična definicija priloga koju možemo pronaći u gotovo svakoj gramatici hrvatskog jezika kaže da su prilozi nepromjenjiva vrsta riječi kojom se izražavaju okolnosti u kojima se odvija glagolska radnja.

Kad već spominjemo da su prilozi nepromjenjiva vrsta riječi, recimo to da kod jezikoslovaca postoje neslaganja u vezi s tom osobinom. Naime, neki drže da se prilozi mogu komparirati (*trči brzo, brže i najbrže*) pa ih ubrajaju u skupinu djelomično promjenjivih riječi. Budući da se to odnosi uglavnom na načinske priloge, o tome ovdje neće biti riječi.

S obzirom na okolnosti, priloge možemo podijeliti na priloge vremena, mjesta, načina i količine. Prilozi odgovaraju na određena priložna pitanja: *kada, gdje, kamo, kuda, kako, koliko* i na pitanja koja su od ovih spomenutih izvedena (npr. *otkad(a), dokad(a), otkud(a)*) i druga).

U ovom tekstu bit će riječi o priložima za izražavanje prostora.

Kad govorimo o priložima za izražavanje prostora, recimo da ih treba podijeliti u tri skupine:

1. na priloge koji označavaju mjesto na kojem se netko (ili nešto) nalazi. To su prilozi mjesta. Oni odgovaraju na pitanje *gdje?*
2. na priloge koji označavaju cilj prema kojem se netko (ili nešto) kreće. To su prilozi cilja. Oni odgovaraju na pitanje *kamo?*
3. i na priloge koji označavaju smjer, odnosno put kojim se netko (ili nešto) kreće. To su prilozi smjera. Oni odgovaraju na pitanje *kuda?*

S obzirom na osnovu riječi priloge dijelimo na nepunoznačne (sinsemantične) riječi – zamjenički prilozi i na punoznačne (autosemantične) – imenski prilozi.

Zamjenički prilozi

Prvu skupinu priloga čine sinsemantične riječi, odnosno riječi čije značenje ovisi o kontekstu. U tu skupinu ulaze zamjenički prilozi, tj. prilozi u čijoj je osnovi zamjenica. Poznato je da su zamjenice riječi koje zamjenjuju druge imenske riječi te njihovo značenje ovisi upravo o značenju dotične riječi. Kad govorimo o priložima, to znači da prilozi preuzimaju zamjeničko značenje.

Na primjer: On je otišao u školu. – On je otišao *tamo*.

On je otišao u stan. – On je otišao *tamo*.

Vidimo da su prijedložni skupovi *u školu* i *u stan* zamijenjeni prilogom *tamo*. Ovdje su namjerno uzeti primjeri s dvije imenice različitih rodova kako bi se ukazalo na činjenicu da zamjenički prilozi ne razlikuju rod (što je uostalom jasno iz onog dijela definicije priloga koji kaže da su prilozi nepromjenjive riječi).

Kada govore o zamjeničkim priložima, gotovo sve gramatike navode da zamjenički prilozi uspostavljaju odnos prema kategoriji lica, odnosno prema sudionicima govornoga čina. S obzirom na to prema kojem se licu uspostavlja odnos, razlikuju se[1]:

- prilozi koji označavaju prostor u blizini **govornika**: *Ovdje* učim, dođite *ovamo*, *ovuda* su protrčali.
- prilozi koji označavaju prostor u blizini **sugovornika**: *Tu* je sastanak, *tamo* prolaze djeca, *tuda* se ne vozi.
- prilozi koji označavaju prostor udaljen i od govornika i od sugovornika: *ondje* su pronašli blago, *onamo* više ne odlaze, nismo ni prošli *onuda*.

Prilozi *ovdje*, *tu*, *ondje* označavaju mjesto, prilozi *ovamo*, *tamo*, *onamo* cilj, a prilozi *ovuda*, *tuda*, *onuda* smjer.

Tablica koja slijedi može nam pomoći da lakše uočimo odnose.[2]

Prostor	Pitanje	U odnosu sa zamjenicom		
		ja	ti	on
mjesto	gdje	ovdje	tu	ondje
cilj	kamo	ovamo	tamo	onamo
smjer	kuda	ovuda	tuda	onuda

Kad govorimo o prostoru, imamo mjesto, cilj i smjer. Pitanja su: *gdje* za mjesto, *kamo* za cilj, *kuda* za smjer. Blizinu govornika označavaju prilozi *ovdje*, *ovamo*, *ovuda*; blizinu sugovornika *tu*, *tamo*, *tuda*; podjednaku udaljenost označavaju prilozi *ondje*, *onamo*, *onuda*.

Predrag Piper u svom tekstu *Zamjenički prilozi sa značenjem mesta i pravca u ruskom, poljskom i srpskohrvatskom jeziku*[3] dijeli priloge na nekoliko skupina:

1. upitne – to su već spomenuti: *gdje*, *kamo* i *kuda*. Dodajmo tome priloge *otkud(a)*, *odakle*, *dokle* kojima se pita o mjestu s kojeg se polazi ili o mjestu na koje se dolazi.
2. pokazne: *ovdje* – *tu* – *ondje*; *ovamo* – *tamo* – *onamo*; *ovuda* – *tuda* – *onuda*; *dosle* – *dotle* – *donle*; *odavle* – *odatle* – *odanle*; *dovle* – *dotle* – *donle*; *dovde* – *dotle* – *donle*.
3. priloge sa značenjem potpunog kontakta između prostora i objekta koji se prostorno određuje (*svagdje*, *svugdje*, *svakamo*, *svud*, *svuda*, *svukuda*, *odasvud*, *odsvakud*, *posvuda*).
4. priloge sa značenjem djelomičnog kontakta između prostora i objekta koji se prostorno određuje (*gdjegdje*, *gdjekamo*, *kojegdje*, *kojekuda*, *ponegdje*, *ponekud*).
5. Od neodređenih priloga (*negdje*, *nekamo*, *nekuda*) prethodna skupina razlikuje se time što nosi određenu pozitivnu informaciju o prostornom odnosu, tj. o stupnju zahvaćenosti prostora nekim objektom ili kretanjem. U neodređene priloge možemo ubrojiti i priloge *drugdje*, ali njegovo je značenje uže od značenja priloga *negdje* jer se iz opće neodređenosti isključuje neko određeno mjesto. Upotrebom priloga *negdje* ispred priloga *drugdje* pojačava se neodređenost, npr. *Uči negdje drugdje (ali ne ovdje)*.
6. Šesta skupina su odrični prilozi – prilozi kojima se negira postojanje kontakta između nekog objekta i prostora koji bi ga određivao (*nigdje*, *nikuda*, *nikamo*, *niotkuda*).
7. Dodajmo toj podjeli ono što Dragutin Raguž[4] naziva hipotetički neodređenim priložima. To su prilozi *igdje*, *ikuda*, *ikamo* – njima se pored neodređenosti izražava i sumnja u postojanje određenog mjesta ili pravca. Ti se prilozi često upotrebljavaju u upitnim rečenicama iako sami nisu upitnog, nego neodređenog značenja[5]. *Postoji li to igdje na ovome svijetu?*

Prilozi za izražavanje mjesta, cilja i smjera razlikuju se po nekoliko kriterija. To su:

1. Postavljeno priložno pitanje: *gdje* za mjesto, *kamo* za cilj i *kuda* za smjer.
2. Glagol koji se nalazi uz prilog. Dajući definiciju priloga, rekli smo da prilog izriče okolnosti u kojima se odvija **glagolska radnja**. Prema tome, glagol je bitan činitelj koji nam omogućuje da odredimo o kojoj je vrsti priloga kojima se izriče prostor riječ.

Konkretno, uz priloge mjesta dolazi glagol mirovanja, ili mogli bismo reći glagol koji označava statičnost, odnosno glagol koji označava da se subjekt ne kreće. Npr. *Ana sjedi dolje. Ana pjeva ovdje.*

Uz priloge cilja i smjera dolazi glagol kretanja. *Iva trči gore. Iva ide tamo* (cilj). *Iva ide onuda* (smjer). Recimo i to da kada je riječ o cilju, glagol kretanja nije nužno potreban ako je kretanje iskazano nekom drugom vrstom riječi, npr. ... *na putu ovamo* izmislio sam jednu pjesmicu ... (*putujući ovamo*).

Glagol može biti i neizrečen, ali pretpostavljen (*Kamo ćemo sad, gospodine ministre?* tj. *Kamo ćemo ići?*). Isto vrijedi i za glagol kod priloga mjesta. U primjeru: *Nigdje puta, nigdje staze* pretpostavljamo glagol *nemati*.

3. Kod zamjениčkih priloga razlikovanje mjesto – cilj – smjer vidljivo je u samom prilogu, odnosno u njegovoj tvorbi.

Tako se prilozi koji izražavaju mjesto tvore od osnove zamjenice i sufiksa *-dje* (*g-dje, ov-dje, on-dje, ne-g-dje, ni-g-dje*, a iznimka je prilog *t-u* koji se tvori sufiksom *-u*).

Prilozi koji označavaju cilj tvore se od osnove zamjenice i sufiksa *-amo* (*k-amo, ov-amo, t-amo, on-amo, ne-k-amo, ni-k-amo*). Dodajmo tim priložima i priloge koji se tvore sufiksom *-le*: *do-t-le, do-k-le, do-n-le* koji ima značenje: do određenog mjesta i te priloge ubrajamo u skupinu priloga cilja.

Prilozi koji označavaju smjer tvore se od osnove zamjenice i sufiksa *-uda* (*k-uda, t-uda, ov-uda, on-uda, ni-k-uda, ne-k-uda*)[6].

Napomenimo da kod govornika hrvatskog jezika često dolazi do zamjenjivanja upitnih priloga *gdje, kamo* i *kuda* i to na taj način da pitanja *gdje* i *kuda* zamjenjuju pitanje *kamo*. Tako se u razgovoru često može čuti: *Gdje ideš?* ili *Kuda ideš?* umjesto *Kamo ideš?* Nasuprot tome, u razgovoru nećemo čuti da uz statični glagol dolaze pitanja *kamo* i *kuda*, npr. **Kamo učiš? *Kuda crtaš?* Maloprije je rečeno da uz pitanje *gdje* dolazi statični glagol, a uz pitanje *kamo* i *kuda* dolazi glagol kretanja. Glagol kretanja uz priloge i cilja i smjera uzrok je tome da govornici često na pitanje *kuda ideš?* (dakle: pitanje o smjeru) daju odgovor o cilju (*Idem u Zagreb, idem tamo*), a na pitanje *kamo ideš?* daju odgovor o smjeru puta, iako je to rijetkost (*preko Splita*). No takvi odgovori ne predstavljaju gotovo nikakvu prepreku u komunikaciji jer ako sugovornik nije dobio odgovor na pitanje koje je postavio, dodat će tom pitanju novo potpitanje i dobiti zadovoljavajući odgovor.

Druga pogreška do koje često dolazi jest situacija u kojoj govornik postavlja pitanje o mjestu, a dobiva odgovor prilogom cilja. Npr. *Gdje je tvoja kuća? Tamo* (umjesto *tu, ovdje, ondje*). Također je česta situacija da prilog *tu* ima značenje i mjesta i cilja. *Stojim tu. Idem tu do tebe*. Raguž navodi da »do tih zamjena dolazi zato što *tu* znači područje posve blizu govornoga lica, a *tamo* područje dalje od govornika, pa se onda nikad za malo udaljenije područje neće reći *Njihova je kuća tu*, nego *Njihova je kuća tamo*. Tako *tamo*, iako se očekuje 'ciljni' glagol uza nj, dolazi uz glagol mirovanja.«[7] Ovdje samo mala opaska. Raguž kaže da *tu* znači područje posve blizu govornoga lica. Međutim, iz tablice možemo vidjeti da *tu* označava blizinu sugovornika, a ne govornika kao što tvrdi Raguž. Spomenimo da upotreba priloga *tamo* za mjesto nije novija pojava hrvatskog

jezika, jer takve primjere nalazimo i u tekstovima iz 15. st. (Kolunićev zbornik: *Oni imaju tamo proroke...*, str. 15). Pritom se misli na odnos nebo – zemlja.

Kod zamjениčkih priloga spomenimo i slučaj homonimije. Poznato je da su homonimi riječi koje imaju isti izraz, a različit sadržaj. Tako upitni prilog *dokle* ima vremensko značenje (*do kada*) i prostorno značenje cilja (*do kojeg cilja*). *Dokle* ćeš ljetovati u Dubrovniku? tj. *Do kada* ćeš ljetovati u Dubrovniku? Do petka. *Dokle* letiš avionom? tj. *Do kojeg mjesta* letiš avionom? Do Zagreba. Isto vrijedi i za prilog *dotle*: U 17.00 sati idemo u kazalište. Da ste došli *dotle* (*do tog vremena*, tj. do 17.00 sati). Stalno sam želio otići u Rusiju, ali *dotle* još nisam stigao. (*Do tamo* još nisam stigao.)

Ta veza između prostora i vremena nije slučajna te nije neobično što se odrazila na jezičnom planu. Naime, ono što se događa u nekom vremenu nužno se istovremeno događa na nekom prostoru.

Imenski prilozi

Druga velika skupina su punoznačni prilozi. U literaturi se oni nazivaju imenskim prilozi jer im u osnovi leži neka imenska riječ.

Punoznačni su oni prilozi čije je značenje jasno određeno. Kad kažem jasno, podrazumijevam da značenje i tih priloga ovisi o kontekstu, ali u znatno manjoj mjeri nego što je to slučaj kod sinsemantičnih priloga.

Ovdje navodim neke punoznačne priloge i njihovu tvorbu. Ti se prilozi tvore od osnove na koju se dodaje sufix ili prefiks.

gor(a)-e	lijev(o)-o	na-polj(e)-u
dolj(e)-e	desn(o)-o	na-polj(e)-e
na-prijed(0)	s-lijev(o)-a	niz-vod(a)-u
na-zad(0)	z-desn(o)-a	uz-brd(o)-o
ravn(0)-o	na-lijev(o)-o	niz-brd(o)-o
van-0	na-desn(o)-o	uz-vod(a)-u
van(0)-i	u-lijev(o)-o	niz-vod(e)n-o
s-prijed(0)-a	u-desn(o)-o	uz-vod(e)n-o
s-trag(0)-a	dalek(0)-o	dom(0)-a
iz-dalek(0)- a	visok(o)-o	

I kod imenskih priloga treba razlikovati priloge mjesta i cilja. U određenom broju primjera riječ je o istom obliku priloga. Npr. *Idem gore/dolje*. *Sjedim gore/dolje*.

Međutim, u jednom broju slučajeva postoji razlika između priloga mjesta, cilja i smjera. Treba reći da se kod imenskih priloga za izražavanje prostora prilozi koji označavaju cilj ne razlikuju od priloga koji označavaju smjer, kao što je to slučaj kod zamjениčkih priloga. (*Idem tamo* : *Idem tuda*; za razliku od toga: *Idem desno* – i za cilj i za smjer.) Govornici hrvatskog jezika rijetko griješe u upotrebi imenskih priloga mjesta i priloga cilja. Npr. *Idem van*. *Sjedim vani*./*Idem napolje*. *Sjedim napolju*. Ili već spomenuti primjer: *Idem lijevo* ili *Idem ulijevo* (s pomakom u značenju).

Kod priloga *van/napolje* ipak postoji jedna, recimo tako, suvišna uporaba tog priloga ako se veže uz glagol *izlaziti/izići*. Rečenica koju često možemo čuti prilikom izlaska iz tramvaja: *Izlaziš li van?* Naime, nije moguće *izići unutra*, niti *ući van*, pa je u tom slučaju prilog *van/unutra* suvišan. U takvoj je situaciji dovoljno postaviti pitanje: *Izlazite li?* ili ako hoćemo upotrijebiti prilog: *Idete li van?* Slična je situacija i s glagolima *unijeti/iznijeti*: Nepotrebno je reći *Unesi to unutra/iznesi to van*. Umjesto tih priloga bolje je staviti neku drugu priložnu oznaku (prijedložni izraz), npr. *unijeti u drugu sobu*, ili *iznijeti na stol*.

Spomenimo prilog *doma*. To je prilog u čijoj je osnovi imenica *dom(0)-a*. Njegovo značenje je *biti kod kuće*. Zanimljivo je da se jedino značenje boravka u kući (mjesto) ili kretanja prema kući, domu (cilj) izriče prilogom. Za boravak na bilo kojem drugom zatvorenom prostoru upotrebljavaju se prijedložni izrazi. (Idem u školu, crkvu; U školi sam, crkvi... : *Doma sam, idem doma* pa čak ako to *doma* znači apartman koji smo unajmili za ljetovanje, koji uopće nije naš i u koji se vjerojatno više nećemo vratiti.)

Pisanje priloga[8]

Jednom se riječju pišu prilozima koji nastaju na sljedeće načine:

1. srastanjem dvaju jednostavnih priloga: *gdjegdje, malogdje*
2. povezivanjem priloga s česticom *god*: *gdjegod, kudgod, kamogod*. To vrijedi ako ti prilozima imaju značenje *negdje, nekuda, nekamo*. [9] Za značenje *bilo gdje, bilo kuda i bilo kamo* pišemo dvije riječi: *gdje god, kud god, kamo god*. [10] Npr. *Kamo god dođeš, bit ćeš prihvaćen. (Bilo kamo...)* : Otišao je *kamogod*. (Otišao je *nekamo*.)
3. prefigiranjem jednostavnog priloga: *igdje, nikamo*
4. srastanjem prijedloga i otpridjevnih priloga: *poizbliže*
5. spajanjem dijelova eliptične sintagme u kojoj s prijedlogom srasta akuzativ ili genitiv neodređenoga pridjeva srednjega roda: *zdesna, slijeva*.

Dva priloga suprotnog ili suodnosnog značenja upotrijebljena kao jedan prilog pišu se kao polysloženica sa spojnicom: *amo-tamo, simo-tamo, gore-dolje, lijevo-desno, ovdje-ondje, unutra-van*. Na taj se način pišu prilozima koji označavaju ponavljanje radnje. Npr. *hoda simo-tamo, tetura lijevo-desno*. Iz tog ponavljanja radnje možemo zaključiti da se kao polysloženice pišu prilozima smjera jer kod njih imamo radnju koja nije statična.

Neke nedoumice s prilozima

Za neke lekseme ne možemo sa sigurnošću tvrditi jesu li oni prilozima ili je riječ o nekoj drugoj vrsti riječi. U tom slučaju govorimo o polisemiji. U većini slučajeva iz samog je konteksta jasno o kojoj vrsti riječi govorimo, ali ipak postoje primjeri u kojima to nije očigledno.

Tu

Prilog *tu* treba razlikovati od zamjenice *ta* u akuzativu jednine ženskoga roda koji glasi *tu*.

Anj(elski si voevoda / ar' ti b(og) tu oblast' pada (Pariška pjesmarica iz 14. st. VIII/10)[11]. D. Malić navodi da je riječ o zamjenici. Međutim, iz ovog se konteksta ne može sa sigurnošću reći da je riječ o zamjenici: *Bog ti je ovdje podao oblast* : *Bog ti je podao ovu oblast*.

Blizu

Kod ovog leksema postoje dvije nedoumice.

1. Je li ovaj leksem uopće prilog ili je riječ o prijedlogu kojemu nije nužno uvijek izreći objekt pred koji ga predlažemo? Dovoljno je reći: *stojim blizu*, a to pretpostavlja: *stojim blizu tebe, kuće...*
2. Ako govorimo o prilogu, označava li ovaj leksem vrijeme ili mjesto, ili je to zapravo nevažno?

U iskazu: Budi nam *blizu*, molimo Te, Gospodine možemo postaviti pitanja: *blizu nas u prostoru (kraj nas)?* ili metaforički u vremenu *budi stalno s nama?* Kad govorimo o *blizu* kao o prilogu, treba uočiti da on odgovara na pitanje *gdje*. Međutim, u iskazu: *Božić je blizu* riječ je o tome da će Božić, tj. vrijeme Božića biti za kratko vrijeme, i u tom smislu možemo govoriti o prilogu *blizu* kao o prilogu vremena. Riječ je zapravo o prenesenom značenju, odnosno kako je nešto smješteno u vremenu, tj. oznaka za ono što je prostorno blizu počela je biti i oznaka za ono što je blizu u vremenu. No treba reći da *blizu* u smislu vremena nikada doslovno ne odgovara na pitanje *kada (Božić je blizu. Kada je Božić?)*, ali za *blizu* u vremenskom smislu nikada nećemo postaviti pitanje *gdje (Božić je blizu. Gdje je Božić?)*. U tome i leži nesrazmjer pitanja i odgovora u smislu prostora i(li) vremena u kojem se događaj odvija.

U primjeru: *Oni su stajali blizu* jasno je da je riječ o prilogu mjesta, jer imamo glagol *stajati* koji pretpostavlja mjesto, ako je uopće riječ o prilogu. Naime, ovdje bismo mogli govoriti o prijedlogu kojem objekt nije potrebno izreći. (*Oni su stajali blizu nečega, npr. kuće.*)

Homonimija

Homonimiju, dakle situaciju u kojoj dva leksema imaju isti oblik, a različito značenje nalazimo i kod imenskih priloga, primjerice kod leksema *gore*. Taj leksem može biti prilog mjesta, cilja, ali i prilog načina. Naravno, kao i kod svih homonima, iz konteksta je jasno o kojem je značenju riječ i kod govornika hrvatskog jezika ne dolazi do nesporazuma u komunikaciji.

Gore

prilog smjera: Ivan se penje *gore*.

prilog mjesta: Ivan se popeo *gore* ili Ivan sjedi *gore*. (U prvom je iskazu završena radnja penjanja.)

Polisemija

Kod polisemije riječ je o tome da dvije riječi imaju isti oblik, a različito značenje, pri čemu obje riječi ne pripadaju istoj vrsti. Tako leksem *okolo* može biti prilog ili prijedlog.

Okolo

prilog mjesta: Poznat sam kao čovjek koji ne brblja *okolo*.

prijedlog s genitivom: Svi su stajali *okolo njega*.^[12] Vidimo da se u slučaju kad je riječ o prijedlogu, leksem *okolo* veže uz imensku riječ, u ovom slučaju uz zamjenicu (*njega*). Ovdje recimo da se u većini primjera ne navodi imenska riječ uz koju treba vezati prijedlog *okolo*, već se ta imenska riječ podrazumijeva, te se *okolo* više i ne doživljava kao prijedlog, nego kao prilog i onda kada je zaista riječ o prijedlogu. Uzmimo već spomenuti primjer: Svi su stajali *okolo*.

Spomenimo prilog *zbrda-zdola*. Iako su leksemi takvi da upućuju na prostor, tj. na prilog mjesta (*dolazim s brda, dolazim iz dola*), ipak nije riječ o prilogu mjesta, već o načinskom prilogu koji ima značenje nereda: *kojekako*. Značenje hodanja bez cilja, besmislenog kretanja ima prilog *gore-dolje* čiji leksemi značenjski odgovaraju leksemima *zbrda-zdola*.

Često se griješi prilikom uporabe priloga **nedaleko**. Ako taj prilog dolazi uz genitiv, tada obavezno treba upotrijebiti prijedlog *od*: Samobor je grad *nedaleko od* Zagreba. Pogrešno je Samobor je grad *nedaleko* Zagreba.

Recimo i da se prilog *nadalje* koji po svom leksemu upućuje na prostor upotrebljava u vremenskom značenju (nakon toga). Primjer: Naučila je govoriti, a *nadalje* je naučila crtati i pisati.

Istu osnovu (*dalek-*) imamo i u prilogu *izdaleka*. Kod tog priloga možemo govoriti o nedoumici oko toga je li riječ o prilogu mjesta ili o prilogu cilja. Naime, ako kažemo *on je došao izdaleka*, imamo glagol *doći* koji upućuje na *cilj*, ali možemo postaviti pitanje *odakle* je došao koje upućuje na *mjesto* s kojeg je netko došao. Mislim da bismo ipak u ovom primjeru trebali govoriti o prilogu mjesta jer govorimo o kretanju s navedenog mjesta, a ne o kretanju prema nekom cilju.

I na kraju, pokažimo ukratko kako su neke hrvatske gramatike i rječnici iz 17, 18, 19. i 20. st. opisivali priloge za izražavanje prostora.

B. Kašić: *Institutionum linguae illyricae* (1604)[13] kaže da su prilozima mjesta obuhvaćeni dvjema glavnim skupinama koje označavaju: stanje na mjestu i kretanje do mjesta, s mjesta i po mjestu.

Prilozima stanja na mjestu: gdi, ovdí, indi, gdigodir, drugdi, vazdi.

Prilozima kretanja do mjesta: kamo, simo ili ovamo, tamo, onamo, zgora.

Prilozima kretanja po mjestu: kuda, ovuda, tuda, onuda, kudar.

Della Bella, A.: *Talijansko-latinsko-ilirski rječnik* (1728)[14], ima poglavlje XX. O prilozima. U okviru toga govori i o prilozima mjesta. Neki prilozima izražavaju stajanje na mjestu, a to su: gdi, ovdí, tuj ili tu ili tamo, ondi, svuda, svudjera, gdigodi ili gdigodir, drugodje, inudje, drugdje.

Prilozima kretanja prema mjestu: kamo, ovamo ili sjemo, onamo, tamo.

Prilozima kretanja kroz mjesto: kuda, kud, ovuda, tuda, onuda, kudar, inuda.

Appendini, F. M.: *Grammatica della lingua illirica* (1808)[15], ima nešto razvedeniju klasifikaciju priloga za izražavanje prostora:

Prilozima stajanja na mjestu: ovdí, tu, o tu-djer, ghdi, svak-ghdi, ni-ghdje, ghdje-god...

Prilozima kretanja k mjestu: ovamo, tamo, onamo, inuda, kamogod, ako-kud-god, ni-kud, svuda, unutra, na-dvor, gori, doli, na-put, daleko.

Prilozima kretanja od mjesta: od-ovle, o od-ovuda, od-tuda, od onuda, odkle, donde, od-onle, indi, da ni od kuda.

Kretanje preko mjesta: o ovuda, kud-god, onuda.

Kretanje prema mjestu: pram amo, pram tamo, pram kuda, gori, doli, unutra.

Kretanje cilju mjesta: tja ovamo, tja tamo, tja onamo, tja dokle, do-ovle.

Babukić, V.: *Ilirska slovnica* (1854)[16]. Prvi je i imenom razlučio priloge mjesta od priloga smjera, a prilozima smjera on naziva ono što smo ovdje nazivali prilozima cilja.

Prislovi mjesta i pravca

1. gdje: ovdje (ovd' ovdék, ovdéka, ovdékar, ovdékare); ondê, tu, tam, tamo, dolê, gorê, ozgor, odzgora, ozgo, ozdol, odzdola, odzdo, lêvo, s lêva, desno, ob lêvu, polag, poleg, pored, usrêd, odzad, ostraga, unutra, vani, doma, ovkraj, onkraj, igdê, nigdê; nêgdê; drugdê, gdêgod, svugdê, okolo, oko, blizu, tja, tjak (čak), dalek, daleko, daleč, daleče.

2. kamo: amo, ovamo, sêmo (simo), tamo, tamoka, tamokar, onami, dolê, gorê, desno, lêvo, upravo, uzpravo, nizpravo, krivo, nakrivo, napervo, naprêd, naprêda, natrag, nazad, ukraj, ovkraj, onkraj, prêko, ikamo, nikamo, nêkamo, drugamo, kamogod, dalek, daleko, daleč, daleče.

3. kuda: - kuda ili kojim putem: ovud, ovuda, ovudêr, tud, onud, ikud, nikud, nêkud, kudagod, svakud, desno, lêvo, kroz, posrêd, srêdinom, okolo.

Pazka: Obično se pita: kuda? mêsto: kamo? A tako Dubrovčani opet pitaju: gdê ideš? mêsto: kamo ideš? Tako i ovdê ili odi mêsto: ovamo.

4. odkle, odakle, odkale = odkud, otkuda? odavle, odovud, odatle, odozdol, odozgor, s desna, s lêva, sprêda...

Pazka: Mêsto odkle, odakle i odkale veli se takodjer otkuda? – ali je pervo pravilnie.

5. dokle: dovle, dovde, dotle, dotud, donle, donde, do gori, do doli...

Kraljević, A.: *Grammatica Latino-illyrica* (1863)[17]

Prislovi mista:

1. Stanje na mistu: gdi, ovdi, tu, tute, tude, onde, na istom mistu, onde, drugdi, njegdi, gdigod, ako gdi, gdi li, svagdi, nigdi, unutra, van, blizu, daleko.

2. Stupanje k'mistu: kamo, kuda, ovamo, amo, tamo, onamo, drugamo, druguda, njekuda, kamogod, kudgod, njekamo, ako kamo, ako kuda, ako kudgod, kamo li, kud li, kuda to, svakamo, svakuda, kamomudrago, kudmudrago, nikamo, nikuda, kudgod, kamogod, kuda, k' oba mista, obamo, dokle, dovle, dovlen, dotle, donle, unutra, van, preko.

Njima se mogu pridružiti i: kamo, kuda, ovamo, tamo, onamo, drugamo, unutra, doli, gori, natrag, nazad, na desno, na livo.

3. Stupanje od mista: odkle, odakle, odavle, odtale, odanle, od druguda, odkudmudrago, odsvakle, odnikle, niodesk, iznutra, iz bliza, iz daleka.

4. Stupanje po mistu: kudan, ovdan, tuda, nikudan, uprav, vrhcem, svakudan, drugudan...

Maretić, T.: *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika* (1931)[18]

Prilozi koji znače mjesto odgovaraju na pitanje gdje, kamo, kuda.

Govori o postanju pojedinih priloga, pa tako za prilog doma kaže da je riječ o genitivu jednine. Taj prilog odgovara na pitanje gdje i na pitanje *kamo*. Bio sam doma. Idemo doma.

Benešić, J.: *Gramatyka języka chorwackiego czyli serbskiego* (1937)[19]. Navodi pitanja gdje, kamo, odakle, kuda i priloge koji na njih odgovaraju, ali ne određuje koji prilog odgovara na koje pitanje: npr. drugdje, drugud, izdaleka, izvana, napolje, blizu, nazad...

Brabec, Hraste, Živković, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika* (1954)[20], govore o potrebi razlikovanja priloga gdje, kamo i kuda, te o tvorbi priloga.

Gramatike suvremenog hrvatskog jezika također govore o potrebi razlikovanja priloga *gdje*, *kamo* i *kuda* i navode tvorbene modele po kojima su prilozi tvoreni, a neke od njih daju značenja pojedinih priloga.

I za kraj, recimo da u gramatikama, ako bismo gledali koliko mjesta zauzimaju u odnosu na ostale vrste riječi, prilozi zauzimaju prilično mali broj redaka. Unutar toga prilozi za izražavanje prostora dano je nešto više mjesta, ali i tu se uglavnom govori o potrebi razlikovanja mjesta

i smjera odnosno cilja. Ako znamo da stare gramatike priloge nazivaju *prislovima* (pri slovu, a slovo, znamo iz samog početka Biblije, znači Riječ, bitak, početak), mogli bismo reći da su prilozi u početku svega što se nalazi oko nas. Nadam se da ovaj tekst može poslužiti kao jedan od početnih koraka u dublja proučavanja priloga za izražavanje prostora, ali i ostalih vrsta priloga u hrvatskom jeziku.

Literatura

- Appendini, F. M. 1808. *Gramatica della lingua illirica*, Dubrovnik.
- Babić, S., D. Brozović, M. Moguš, S. Pavešić, I. Škarić, S. Težak. 1991. *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Globus.
- Babić, S., S. Ham, M. Moguš. 2005. *Hrvatski školski pravopis*, Zagreb, Školska knjiga.
- Babić, S., Težak, S. 1992. *Gramatika hrvatskoga jezika, priručnik za osnovno jezično obrazovanje*. Zagreb: Školska knjiga.
- Babukić, V. 1854. *Ilirska slovnica*, Zagreb.
- Barić, E., M. Lončarić, D. Malić, S. Pavešić, M. Peti, V. Zečević, M. Znika. 1979. *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Barić, E., M. Lončarić, D. Malić, S. Pavešić, M. Peti, V. Zečević, M. Znika. 1990. *Gramatika hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Barić, E., M. Lončarić, D. Malić, S. Pavešić, M. Peti, V. Zečević, M. Znika. 1995: *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Benešić, J. 1937. *Gramatyka języka chorwackiego czyli serbskiego*, Warszawa: Instytut Wydawniczy »Biblioteka Polska«.
- Brabec, I., M. Hraste, S. Živković. 1954. *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Della Bella, A. 1728. *Talijansko-latinsko-ilirski rječnik*, Venecija.
- Frančić, A., L. Hudeček, M. Mihaljević. 2005. *Normativnost i višefunkcionalnost u hrvatskome standardnom jeziku*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Hudeček, L., L. Vukojević. 2005. *Sastavljeno i rastavljeno pisanje priloga kao pravopisni lingvistički problem*. I. Pranjković (ur.). *Od fonetike do etike*. Zagreb: Disput, 99-122.
- Kašić, B. 1604. *Institutionum linguae illyricae, libri duo*, Rim.
- Katičić, R. 1986. *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb: JAZU, Globus.
- Kolunićev zbornik. 1892. M. Valjavec (prir.). *Hrvatski glagolski rukopis od godine 1486*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Kraljević, A. 1863. *Grammatica Latino-illyrica*, Rim.
- Malić, D. 1972. *Jezik najstarije hrvatske pjesmarice*. Zagreb: HFD 1.
- Maretić, T. 1931. *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. Zagreb: Naklada jugoslavenskog nakladnog d. d. »Obnova«.
- Pavešić, S. 1971. *Jezični savjetnik s gramatikom*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Piper, P. 1978. *Zamjenički prilozi sa značenjem mesta i pravca u ruskom, poljskom i srpskohrvatskom jeziku*. *Zbornik za filologiju i lingvistiku 21/1*. P. Ivić (ur.). Novi Sad: Matica srpska, 63-82.
- Pranjković, I., J. Silić. 2005. *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*, Zagreb: Školska knjiga.

- Pranjković, I. 1993. *Hrvatska skladnja*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Raguž, D. 1997. *Praktična hrvatska gramatika*. Zagreb: Medicinska naklada.
- Tafra, B. 1995. *Jezikoslovna razdvojb*a. Zagreb: Matica hrvatska.

Bilješke

[1] Pranjković, Silić 2005: 307.

[2] Frančić, Hudeček, Mihaljević 2005: 146.

[3] Piper 1978: 63-81.

[4] Raguž 1997: 266-267.

[5] Piper 1978: 78.

[6] Da ne bi zbunjivalo, oblici: k-, t-, ov-, on- vuku podrijetlo iz praslavenskog jezika. Najviše može zbuniti osnova **-k-**.

[7] Raguž 1997: 270.

[8] Frančić, Hudeček, Mihaljević 2005: 147.

[9] Frančić, Hudeček, Mihaljević 2005: 147.

[10] Babić, Ham, Moguš 2005: 51-52.

[11] D. Malić navodi da je riječ o zamjenici (u: Malić 1972: 219).

[12] Treba napomenuti da je riječ o zastarjelom prijedlogu. Vidi: Hrvatski jezični savjetnik, 1999, str. 187.

[13] Kašić 1604: 353.

[14] Della Bella 1728: 35.

[15] Appendini 1808: 268-269.

[16] Babukić 1854.

[17] Kraljević 1863: 125-128.

[18] Maretić 1931: 448.

[19] Benešić 1937: 159-160.

[20] Brabec, Hraste, Živković 1954: 143-144.